

Dr. JOSIP MATASOVIĆ: NEKOJI FRAGMENTI HISTORIJE XVIII. STOLJEĆA.

II.

Sasvim drugim životom nego što je »szlovenszki orszag« t. j. Hrvatska sjeverno Kupe i Save živio je u to vrijeme svijet hrvatski, koji je tavorio dane pod carskom sabljom »am Kordone« duž granica tzv. Turske Hrvatske. Tu nije bilo gospoštija, kao u banskoj Hrvatskoj, ni uvelike odjeka barokne kulture. A koliko je bilo detaširanih kavalira-oficira oni su bili »kao u ratu«. Noblesa i finesa bila je iza kasarni i čardaka, u kojoj komandantskoj kući, a dodir s Evropom postao je intenzivniji istom iza francuske okupacije, dok je u to doba česta parola ovog svijeta odjek uskočkog nastrojenja, buna i ustanak.

Građu o toj užoj Hrvatskoj, posabrao je i enciklopedista Krünitz (dašto i po Valvasoru, Hacquetu i Engelu).^{*} Te Hrvate scijenio je vele junačkim naraštajem, koji se od malih nogu vježba u oružju, ali običaji da su im vrlo priprosti (einfache Sitten der Vorwelt). Htjeli su ih organizovati kao regularce — »Keuner wolle aber behaupten, dass ihre wilde Tapferkeit und ihre Standhaftigkeit bey den grössten Gefahren gänzlich dabey verloren gegangen sey. Man muss sie übrigens nicht, wie gemeinlich geschieht, mit den Panduren verwechseln, welche keine Nation, sondern die Knechte der slavonischen Edelleute sind«.^{**}

Mladići su se tada ženili već sa 15—16 godina. Kolo ih naročito zbližava s djevojkama o blagdanima »zu ländlichen Tänzen, welche in einem ordentlichen Hin- und Herschwanken der Füsse, und einer langsamen Kreis-Bewegung bestehen«. Igra je pod vedrim nebom »und der eintönige rauhe Gesang der Tänzer vetritt dabey die Stelle der Musik«. Leksikograf prikazuje snubljenje ženidbeno još po kupoprodajnom principu, po kom roditelji daju djevojku onomu, ko više ponudi. Svatovi se, veli, trače u listopadu po nekoliko dana. To je ono, što se u XVII. i u XVIII. stoljeću uopće piše o »Ilirima«: da se nevjeste kupuju pod najveću cijenu. Navodno je cjenkanje trajalo i po nekoliko mjeseci, da nevjestu onda dobije napokon onaj, ko ponudi vedro dva više rakije. Krünitz ovako označuje uobičajeno gostoprimstvo prigodom vjenčavanja: Die unter rohen

^{*} Isp. o Hacquetu: V. Heneberg: »Lika prije Hacquetovih putovanja«. »Narodna Starina« I. Zagreb 1922. str. 47. — Oekonomisch-technologische Encyclopädie oder Allgemeines System der Staats-, Stadt-, Haus- und Landwirtschaft und der Kunst-Geschichte in alphabetischer Ordnung von D. Johann Georg Krünitz. Drey und funfzigster Theil. Berlin, 1800.

^{**} Tu je napokon, jedva jedamput, i ako osamljeno, ispravlje gotovo redovno krivi nazor tada savremene francuske i njemačke štampe.

Völkern gewöhnliche Gast-Freyheit findet man vorzüglich bey diesen Gastmahlen. Svakom gostu opere mlada ruke, a za uzdarje prima od njega nekoliko groša »in der Landes-Sprache das Wasch-Geld genannt«. Ko taj novac daje, ima pravo da sjeda za stol i da se na račun sirotog mladoženje časti. Tako je počeo crtati Valvasor pa nastavili drugi.

Starost, starce Hrvati vrlo poštuju, no sa ženama stvar je drukčija: Die Unterwürfigkeit der Weiber für ihre Männer ist beynahe so gross, als in der Turkey, aber mit dem Unterschiede, dass, an statt der weiblichen Lebens-Art der Türkinnen, die kroatischen Weiber von ihren Männern zu den beschwerlichsten Arbeiten im Hause und auf dem Felde angehalten werden, weswegen sie meist von der Sonne verbrannt und ungestaltet aussehen.* Pa i drugi pisci toga razdoblja poprečno izvješćuju, kako je ženskinje u Hrvata kupovano i da je u kući i van kuće služilo poput roblja, dok su se muškarci »izležavali« (leškarili) u kolibama i kućama. Žena je obavljala većinu poljodjelskog posla ali je izrađivala i odjeću i obuću i svekoliko kućno oruđe, uopće dakle sve domaće ruketvorine. Takvi izvještaji o Hrvatima rečenog doba napominju još i instituciju »inoča«. A još je značajnije, što je n. pr. kod »Morlaka« spominjanje žena u razgovoru zapaženo s onim tipičnim »da (o)prostitute moja žena«. Za dalmatinske »plemiće« istovremeno se pak ističe«, kako im je ispod časti da sa ženom počivaju u istoj postelji, nego žena stere sebi ležaj ispred gospodareva kreveta. Kod Vlaha i kod južnih Slovjena žene su (i malim i mladim) muškarcima iskazivali strahopoštovanje i ljubili ruke, ne bi s njima zajedno blagovale, nego su dvorile muškinje za stolom i čekale stojeći iza leđa na mig. Tako govori uporeko većina opisa tadašnjeg sjeverozapadnog Balkana. Muškarci — veli Krünitz — u Hrvatskoj uopće ne vole raditi, naprotiv su vele oduševljeni vojničkim životom. Ljudi su to lukavi, hrabri, kadri da podnose glad, žeđu, vrućinu i studen i sve nepogode života. Najbolnije liječničke operacije i najteže boljetice ne mogu da izazovu bilo kakav izraz osjećaja. Liječnika zovu samo za unutarnje bolesti, inače su im najobičniji lijekovi trave, koje sabiru u svojim gorama, rakija, kisele kaše. Smrt im nije strašna. Rodoljublje Hrvata od prevelike je cijene. »Es ist vielleicht kein Volk in Europa, welches seinem Vaterlande mit einer stärkern Neigung anhängt, als die Kroaten; daher es auch unerhört ist, dass je einer derselben desertirt ist«. Porodice, poprečno uvijek 40 glava, stanuju u u drvenim kolibama, u kojima nema ni prozora, ni peći, ni kreveta, a često kuća mora da posluži i kao staja.

Pod konac XVIII. stoljeća bijaše na (suvoj) turskoj međi uobičajen lični dvoboj za uvrede između graničara i turčina. Dvoboj se bio pred licem više tisuća gledalaca. Turčin se javljaše na vilovitom konju s dvije kubure za pasom, sabljom i kopljem oboružan, a potonjim se znao vrlo vješto džilitati. Graničar je dolazio pješke s dvije puške i s dvije kubure i sa dobro naoštrenom sabljom. Gledaoci bi vikom i zadirivanjem podstrekavali. Turčin navaljivaše prvi. Varaka protivnika, nahrupljuje strijelice neprestano, pa tobožnjim uzmakom nastoji da smete neprijatelja, ne bi li koju krivo ispalio. Graničar čeka protivnika mirno na mjestu i polu klečećke čeka čas, kako će pogoditi dušmanina, koji se bez reda poigrava. Kokot je na puški napet. Finale se obično tragično svršavao po Turčina,

* »... man sieht hier auch keine ungestaltete holländische Speckbäuche. Schnürbrüste und Windeln sind dieser Nation unbekannt; sie haben aber auch keine höckerichte und übel gewachsene oder vedrehte Kinder...« kaže slično Hacquet g. 1775.

jer je smrti namijenjen prije no što se i može oružjem poslužiti. Pobjednik na to odrubi protivniku glavu i nosi je sobom kao trofej. Urnebesno veselje s jedne, kuknjava s druge strane, a potom se svijet razilazi kući.*

III.

Tzv. lijepa književnost upoprijeko je u Hrvata toga doba bila latinišćica, prigodničarska. Tada je tu još nabožnjačka poučna knjiga. Dok se na Primorju osjećao borokni uticaj iz Italije, dotle su hrvatskim jezikom pisane knjige u banskoj Hrvatskoj gotovo skroz nabožno poučne, kao i na krajiško-graničarskom teritoriju »pod sabljom«. Nemalo su svi pisci svećenici: biskupi, kanonici, plebanuši, kapelani. Osim Grdenića, komeša turopoljskog, Rittera, grofa Chikulinića, Reljkovića i par žena gotovo i nema drugih svjetovnjaka na jačem vidiku. Zamjeran je leksikografski rad u XVIII. stoljeću. Tu je bilo ispod praga svijesti osjećanja da valja ponajprije takvu rabotu posvršavati prije »preporoda«, a začetak je tu i proširenja političke slovanske svijesti.** Tako su radili i Belostenec i Adam baron Patačić, a hrvatski su staleži isusovaca Jambrešića oko 1742. izravno pomogli, da izdaje rječnik. Turci su i Austrija prisilili Hrvate da se više oslone na Ugarsku, i tako su oni »duarum patriarum filii«. Jambrešiću je žao, što je Hrvatska — nekada sa 11, misli on, županija i s porodicama, kojima se ni ime ne zna — sada (u njegovo vrijeme) rastrgana u mnogo dijelova, koji su podložni različnim gospodarima. Jedan dio priznaje za gospodara Turčina, a drugi Mlečanina (Veneciju). »Treći dio Hrvatske, koji se po pravu nasljedstva klanja austrijskom suncu, upravlja se po različnim zakonima. Vojna granica prima zapovjednike i zakone iz Beča i Graca. Oba područja Hrvatske priznaju podkralja, koji se od starina zove banom«. A u isti mah je važno, da je »ilirijska zemlja, država, iliti veliko slovensko carstvo, kraljevstvo, Dalmatinsko, Bosansko, Blgarsko, Serblinsko, sadašnje slovensko etc. zadržava« (p. 379. sub »Illyricum«). Orbinijeva i Križanićeva koncepcija imala je ovdje kariku za produženje Kačićevo i Gajevo. Illyrus ili Illyrius jeste Illirianec, iliti Slovenec, Horvat, Dalmatin, Bošnjak etc. *Populus illyricus, quem Illyricum proprie tale procreat, est universim armorum amans, laudis militaris appetens, & adeo bellicosus, ut parem forte sibi alium quempiam, superiorem certe habeat: id quo tot insignia domi, orisque edita Illyrorum antiquorum & praesentium facinora abunde probant, probarentque amplius, si occasio exercendae virtutis bellicae crebrior istis praeberetur.*

Posred toga višega društvenoga kruga na mahove se izvija koji uzdah samilosti svećenika prema kmetovima. I sami su crkveni ljudi dijelom proizišli iz kruga »malog čovjeka«. »O tesacki tusni ljudi! O, kerztyanzki tesak, kad moras plusiti...« I socijalna nota negodovanja probije se tu i tamo također, kao n. pr. i u ovakvim stihovima:

I z gospodum tance vode.
Poglavarska pomamljenja,
Podložnikov su vmorenja.

Galženi su najveć svati,
Sirodice mali tati:
A veliki prosti hode

* Kao Taube o Slavoniji, tako je i ovaj skribent s visoka gledao hrvatsku civilizaciju.

** »Nostrum vero idiona, quod nimirum matrix tam late patentium Regionum, quantum a mari Baltico ad glaciale, ubi Nova zemlja est, per Drinam fluvium ad Caspium, et ab hoc penes Caucasum ad Tauricam Chersonesum, totamque oram septemtrionalem Euxini ad ipsum Adriaticum mare spatii diffusum et incolam, negligemur.«

Tim sirotim »podložnikom« i jeste namijenjeno tadašnje nabožno štivo, različna bogobožna prodečtva, dok su historije i poemi lektira »gornjih«, kojima prija »Blagorechnik Orator Diachki«. Pa i ako su objekti štampanih prodika analfabeti, njima je njihov defekt nadoknađen usmenim predavanjem, napose n. pr. »romarima« marijanskih hodočašća, te je tako i seljački hodočasnik bio upućen u gotovo sva važnija »čudnovita pripečenja i osebuje milošće kotere pri čudnovitom kipu više vre let« se skazivahu...«.

IV.

Terezijanstvo i josefinizam uspješe svojom germanizacijom. A pravi im je trijumf bio u pojavi prvih njemačkih novina na hrvatskom tlu. To je bio »Kroatischer Korrespondent« štono ga je od 1789. do početka 1790. u Zagrebu izdavao neko pola godine bečki knjižar von Trattner, koji je među banskim Hrvatima intenzivno poslovaao od 1778. do 1790.

Ove novine su bile nadopuna onoga, što je dotle, a i u buduće*, kolalo u letacima (pasquillima) sublimirano, dok su novine imale edukativnu zadaću boljeg formiranja c. kr. podanika. Zato su bili u prvom redu notirani vladarevi ulazi u prijestonicu, pažnja skretana na učestale zamljotrese, nizani su pjesnički opisi tuče (grada), isticane su smrtne eksekucije, publikovane osmrtnice velikaša i uglednika, donošene satire protiv različnih (nelegitimnih), pretendentskih metresa, novogodišnje čestitke, pričana su čudovišta (golub s glavom orlušine), bilježne su doktorske promocije. Zanimljiva je bila ispovijed negdašnjeg poručnika a poslije kapucina novaka, pripovijest o rasturenim jezuitima, o zločincima, o pravičnim kaznama, o lihvarima, vijesti o dobroj žetvi, o daljem sekularizovanju samostana, priopćen je neki panegirik, po gdje koja laudatio funebris i fingiran (po modi) neki razgovor izvjesnih lica »na drugom svijetu. Senzacionalna su bila otkrića o uhvaćenim ljudožderima u Ugarskoj, a vrhunac je bio za građane željne zabave: »Ankündigung eines neuen Casinos (Bedienung mit guten Speck-Knödeln und vortrefflicher Hausmannskost)«.

Čak i u te zagrebačke prve novine dopire vijest iz Beča, kako gosp. Hyam, engleski jahač, koji je onamošnjoj publici priredio već mnogo užitaka svojim umjećem, otputovao u otadžbinu na kratko vrijeme. Nade je, da će se uskoro povratiti. U pratnji ima 30 artista, a još će ih umnožati. Nego najveća atrakcija, to je njegova equipage, koja je tako sjajna, da je na nju utrošeno ništa manje već 22.000 for. A budući da je osim toga taj gosp. Hyam velik filantrop, prijatelj i pomagač sirotinje, sve se u Beču radovalo njegovu povratku. Na Petrovo i Pavlovo 1789. dala se Nj. Svetost nositi u svečanostnu dvoranu, a kad tamo napuljski kralj propustio prikazati Zelter koji je morao dati kao lenski vazal sv. oca pape. Bila mu je već dosadna ova preživjela ceremonija. No »fiškal apoštolske komore« ne budi lijen te protestira na licu mjesta, a i sam papa se pridružio ovom prosvjedu, održavši isto kratak govor o tom incidentu. Dva poštena eksjezuita nudiše ljeti 1789. papi, da će mu otkriti gdje ima zakopano 5 milijuna zlatnih talira, ako im od toga dade 1 milijun. Čekalo se odluku papinu. Mislilo se, da je blago zakopano na bivšem jezuitskom imanju u antoninskim termama u silnim tajnim podrumima. Onda

* Isp. u »Narodnoj Starini« I. 323. (1922.). E. L a s z o w s k i, Paskvil o zagrebačkim gospodama.

se ispostavilo, da nije bio jezuit, koji je sakrio, nego ekskapucin i ne 5. već 9 milijuna, a za blago jezuitsko pogodiše se za trošak i za $\frac{1}{4}$ svote. To je bila atrakcija kao i zgodici tombola i lutrija. Prema ovomu se razabira i duševni nivo čitalačke publike, ali još više mjerilo josefinske censure.

U tim Trattnerovim novinama bijahu glavno iz bečkih novina pretiskavane ratne vijesti o Laudonu i austrijsko-turskom ratu, o caru i dinastiji, te po koja pretiskana vijest o inozemstvu, ne opazivši još nikako revoluciju, nego tek pojedinačne »strke« u Francuskoj, i »kanda zarobljenje kraljevske porodice«, onda o kojoj domaćoj katastrofi (poplavi Medveščaka) i o grofu Balaši, josefinskom komesaru, prema ustavu krivo nazivanom »banskoj ekscelenciji«, koja nadziraše geometre i pokrivanje katastra. O društvenom životu pak tadašnji je vele cenzurisani novinar slabo i nikako pisao. Tek jedna notica nam pokazuje o duhu germaniziranog Zagreba u 40. broju od 17. X. 1789.

»Agram, den 17. Oktober. Auf hohes Veranstaten Sr. Banalexellenz der Herrn Graffen von Balassa wurde den 15 dieses allhier wegen der glorreicherhaltenen Siege des nummehrigen Feldmarschalls, Prinzen Koburgs ein feyerlicher Te Deum abgehalten. Früh nach 8 Uhr versammelten sich bei Hoch demselben der hohe Adel, die Glieder des kroatischen Generalkommando unter dem angestellten kommandierenden Herrn Generalmajor von Paulitsch, die Delegaten des Hochwürdigem Domkapitels, die Herrn Präsidens sammt dem Personale sämtlicher Dikasterien und der Akademie, dann die Glieder des Komitats und Stadmagistrats (koi također njemački uredovaše 1785. do 1790.) worauf sodenn Se. Banalexellenz in Begleitung sämtlicher obbenannter Herrn unter Paradirung der ganzen Bürgerschaft einen feyerlichen Kirchgang hielten. Der infulirte Kanonikus Herr von Pizetti stimmte das Te Deum an, und zelebrierte das Hochamt, nach welchem wegen der nach dem Gottesdienst zu haltenden Congregation der Landstände (bijaše to descensio apsolutysmi!) das Veni sankte Spiritus abgesungen wurde. Während diesen Feyerlichkeiten gab sowohl die Bürgerschaft (garda!) oftmalige Salve, als auch wurden mehrere Böller wiederholt abgefeuert. Nach geendigtem Gottesdienste begaben sich Seine Banalexellenz in vorgesagter Begleitung auf das Komitathaus, wo den versammelten Landständen die Allerhöchsten Willensmeynungen Sr. Majestät des Kayzers vorgetragen wurden, und welche von sämtlichen Gliedern dieser Versammlung nach gehaltener Berathsclagung alle genehmigt worden. Seine Banalexellenz gaben zu Mittag grosse Tafel, wozu die Vornehmsten eines jeden Dikasteriums eingeladen worden. Es waren über 30 Gäste versammelt, und bey dem Trinken auf das Wohl Sr. Majestät des Kayzers, des Erzherzogs Franz k. H. des F. M. Baron Laudon, und F. M. Prinzen v. Koburg liessen sich Trompeten und Paucken hören, und aus den Böllern wurde vielmal gefeuert. — Um aber auf für Jedermann diesen Tag festlich zu machen, so geruheten Se. Banalexellenz Abends eine Frey-Komödie zu geben. Das Schauspielhaus wimmelte von Zuschauern, nud der Schauspiel-Directeur Herr Weilhammer wählte das Singspiel (die Sklavin) und führte selbes zum allgemeinen Vergnügen sehr gut aus. Nach dem Singspiel hielt Madame Weilhammer eine anspassende Denkrede, während welcher und dem darauf folgenden charakteristischen Ballet das Bildnis Sr. Majestät des Kayzers, zur rechten Held Laudon, zur linken Seite Held Koburg i luminirt darstellte. Die Rede selbst enthielt Empfindungen des Dankes treuer Unterthanen gegen ihren Monarchen, welcher noch, ungeachtet der unaufhörlich nicht allein im Kabinet in Staatsgeschäften, sondern auch in Bestimmung der Kriegsoperationsplane, und darauf der genauen Vollziehung derselben für das Wohl seiner Völker wacht; und durch solche Beyspiele grosser Helden noch mehr aufgemuntert grösser zu werden; — Dank dem alten Greis Laudon, der noch im seinen späten Alter Leben und Ehre dem Staate opfert, und sich jetzt noch durch seinen Heldennuth zu dene schon in vorigen und itzigen Zeiten erlangten Lorbern, neue sammler und mit der Einnahme Belgrads seine grosse Verdienste krönet; und Dank dem Helden Koburg, welcher sich durch einige kurz nacheinander mit Klugheit und Tapferkeit erhaltene Siege zum Schrecken des Feindes und zu einer Stütze der österreichischen Monarchie emporgeschwungen hat. — Die schon vorher bei dem Publikum beliebte Madame Weilhammer erweckte durch ihren pathetischen Vortrag so

starke Empfindungen, dass man in vieler Augen Thränen der Freude blitzen sah. Nach genedigtem Schauspiele war ein sehr zahlreicher Baal auf dem Stadthause gehalten.

Nachricht. Herr Trötscher, Buchhändler in Gratz, giebt ein neues Werck, unter dem Titel: Neustes deutsches Theater, heraus, wovor monatlich 20 kr. pränumerirt wird, dagegen jeder Herr Liebhaber 1 Band von 20 Bögen erhält, worinnen die auserlesensten Lust- Schau- und Trauerspiele enthalten sind. Der erste Band, so im Monat September erscheint, wird diese 3 Stücke enthalten: Die Liederliche, ein Trauerspiel: Die Abentheuer einer Nacht, ein Lustspiel: und Liebe um Liebe, ein ländliches Schauspiel. Die Herrn Liebhaber theatralischer Werke können allhier in der Edel v. Trattnerschen Buchhandlung den weiter ausgeführten Plan übersehen, wo auch auf den 1-ten Band bis 15. August Pränumeration angenommen wird.

Međutim opis oblasne parade pokazuje službenost: nema puka, nema plemstva, a ona nazovi »kongregacija« i obje večernje proslave samo su slavlje tuđinačkih došljaka i domaćih odroda »njemačkoga Za greba«, ganuće i suze možda iz iskrene iluzije, ali hrvatski dio velikaškog društva osjećao se kao pod okupacijom neprijateljske vlasti. Šutnja je govorila sve do onog časa, kada je Ivan Erdoedy prozborio.

Posvuda je bilo veliko slavlje, a naročito u Beču. Sav je grad bio iluminiran, ječio od glazbe i djačkih ophoda, svaka se kuća natjecala, da imadne svečan napis, a najznačajnije se ponije neki vlasuljar, koji je na svoj prozor izložio lijepo počesljanu periku a pod njom je visjela »kikača« t. j. mošnja za vlasi, na kojoj je bila Laudonova slika i napis:

An dieser Perücke
Hängt Oesterreiches Glücke.

Svjetina je htjela slave, igara i veselja. Graju je trebalo nastaviti i u predgrađima, te osvane oglas, da će svakom biti polupani prozori, ako ih ne bude iluminirao. Vlada to međutim zabrani »radi sirotinje«, te je konsignirala pješadiju i konjaništvo. A i u Karlovcu je 22. prošlo veselo s gruvanjem topova, misom i prigodnim slovom patra Valentina, koji je suze vabio, onda pučkom svečanošću ladarskog ceha onkraj Kupe, s duplim glazbenim zborom, dok uveče bel canto Singspiel, koji je naročito udesio za ovu svečanost g. Möller.

Od oficijelne zagrebačke proslave valja razlikovati purgarsku. To su priredila podgrađa. Program: gruvanje topova i ispijanje (Gesundheitstrincken) u čast Nj. Vel. i ostalih junaka.

R é s u m é. »Einige Geschichts-Fragmente aus dem XVIII. Jahrhundert« benennt der Verfasser seinen Artikel und bringt vier auserwählte Abschnitte aus der kroatischen Kulturgeschichte. Zuerst ist das Verschwinden der Männer-Bärte am Ausgang des XVII. und Anfangs des XVIII. Jahrhundert geschildert. Diese Mode wurde von den Zeitgenossen als eine Verweiblichung aufgefasst und herzlich bemitleidet und verspottet. Nun ist der galante Zeitgeist auch in Kroatien hereingerückt und nach dem Ideal des damaligen Bon-tons wurden die kroatischen Edelleute auferzogen. Der Verfasser deutet auf die Phraseologie der Briefe und auf einige französisch und deutsch sowie kroatisch geschriebene Höflichkeits-Handbücher hin und vergleicht in diesem Sinne eine treffliche Charakter-Schilderung des verstorbenen Januš Bužan seitens eines Sittenrichters, des Abtes und des Schriftstellers Krčelić. Im zweiten Teile werden die Mitteilungen über einen Zweig der Kroaten aus der Krünitz'schen »Oekonomisch-technologischen Encyclopädie« (Berlin 1800.) hervorgeholt. Im dritten Abschnitte ist ein knapper Rückblick auf die karge Litteratur-Produktion abgeworfen und das sonst seltene soziale Empfinden der Geistlichkeit betont, während im viertem Abschnitte das Erscheinen des »Kroatischen Korrespondenten« (1789./1790) in Zagreb (Agram) im Verlage des Wiener Buchhändlers v. Tratnern ausführlich behandelt wird.